УДК 820. – 3.091: 371.4

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРАКТАТУ Р.ЕШЕМА “ШКІЛЬНИЙ ВЧИТЕЛЬ”

Торкут Н.М.

Проблемно-тематичний спектр літератури англійського Відродження виявився надзвичайно широким: жодна зі сфер активності індивіда, будь то громадсько-політична діяльність, інтимні стосунки чи спілкування з Творцем, не була обійдена увагою всюдисущого “man of letters”. Хронологічні межі розквіту та згасання Ренесансу на англійському ґрунті фактично збігаються з часом перебування на престолі королеви Єлизавети I (1558 – 1603), правління якої відзначалося помітним пожвавленням економічних та зовнішньополітичних відносин, високою динамікою суспільно-релігійних рухів, відчутною інтенсифікацією духовного й інтелектуального життя нації.

Досить складна соціокультурна ситуація об’єктивно зумовлювала інтерес до тем, пов’язаних з проблемами політичного, релігійного, етико-виховного характеру. Постійне зростання загального рівня освіти, активний розвиток друкарської справи, розширення читацької аудиторії за рахунок залучення йоменів, ремісників, дрібних торгівців і заможних городян – все це створювало передумови, в контексті яких література була спроможна не тільки поставити актуальні запитання, а й перетворити їх на об’єкт загальної уваги, жвавого обговорення, дискусій.

Саме за часів королеви Єлизавети мистецтво слова, що вбралося у шати національної мови (нагадаємо, що майже до середини XVI століття більшість художніх творів в Англії писалися французькою або ж, як і офіційні документи, - латиною) стало впливовим чинником формування громадської думки і, водночас, потужним інструментом впливу на масову свідомість англійського суспільства. Отже, в орбіту художнього осмислення поступово включалися нові й нові проблеми, а, відповідно, ускладнювалася і суто естетична задача тогочасного митця. Розширення діапазону читацьких інтересів змушувало письменників удосконалювати поетичну техніку, збільшувати арсенал художніх прийомів, вести активний пошук нових форм. На літературну арену виходять нові (принаймні для Англії) жанрові моделі – трактат, памфлет, есе, псевдоісторичний роман та ін. Поява цих жанрів на теренах англійської ренесансної культури стала, водночас, і своєрідною запорукою успішного розв’язання вищезгаданих прагматичних задач, і важливим фактом артистичної (мистецької) реальності.

Англійський ренесансний трактат був покликаний виконувати, насамперед, просвітницьку функцію. Залучаючи націю до загальноєвропейського інтелектуального континууму, він виступав своєрідним камертоном мисленнєвої стихії. Ті або інші філософські, етичні чи естетичні концепції, викладені й аргументовані на сторінках трактатів перетворювалися на інтелектуально-духовні рушії суспільно-політичного та культурного розвитку. Показовим у цьому сенсі є трактат Р.Ешема “Шкільний вчитель”, розглядові якого присвячено цю історико-літературну розвідку.

Роджер Ешем (1515-1568), представник другого покоління англійських гуманістів, близький друг і однодумець Томаса Еліота, Джона Чіка та Томаса Вільсона, належав до тієї категорії непересічних особистостей, що не тільки втілювали дух своєї доби, а й відчутно впливали на його формування, задаючи векторну лінію інтелектуально-духовного розвитку найближчого оточення, тогочасного суспільства та, навіть, нації в цілому.

Випускник Кембріджа, майбутній наставник королеви Єлизавети, він розпочав свою педагогічну кар’єру як викладач класичної літератури, математики і музики. Такий перелік свідчить про широту інтересів, багатогранність та певну універсальність цієї напрочуд обдарованої особи. Інтелектуальні уподобання Ешема, безперечно, знайшли відбиток і в його літературній спадщині. І “Токсофіл” (“Toxophilus”, 1545), і “Шкільний вчитель” (“The scholemaster”, 1570) відзначаються гармонійністю стилю, майже математичною філігранністю та чіткістю викладення думки, блискучою ерудицією та навдивовиж доречним використанням класичних ремінісценцій і алюзій до античних творів.

Трактат “Шкільний вчитель”, виданий дружиною автора через два роки по його смерті, став важливою віхою у розвиткові гуманістичного руху в Англії. Залишаючись стійким прибічником ідей раннього англійського гуманізму в галузі моральної філософії та поділяючи оптимістичний погляд Еразма щодо перспектив людської особистості, Ешем водночас відбивав і домінуючі умонастрої другої хвилі англійського гуманізму, до якої належав сам. На відміну од гуртка Т.Мора, ця плеяда англійських гуманістів переносила центр уваги зі сфери християнської етики на сферу громадсько-політичну

(Т.Еліот, Т.Хобі, Т.Саквіль) та духовно-культурну (Т.Вільсон, С.Госсон, Ф.Сідні). У ті часи в англійському суспільстві значно активізувалися національно-патріотичні настрої, і Ешем, ймовірно, вбачав свій моральний обов'язок саме у тому, щоб стимулювати зростання національної самосвідомості та сприяти підвищенню престижу англійської мови.

У передмові до свого першого трактату ("Токсофіл") він відверто заявляв, що причини, які спонукали його писати національною мовою, були виключно етико-патріотичного плану: "Хоча мені й набагато легше було б скористатися латинською або грецькою мовами, що, ймовірно, більше відповідало б моєму статусові в науковій сфері, … та я свідомо обрав саме англійську мову, оскільки йдеться тут про справи англійські й звертаюся я до англійців" [1]. Додамо, що на сторінках "Токсофілу" неодноразово наголошується, що стрільба з лука - суто англійський вид військового мистецтва - має безліч переваг і позитивних моментів. Один з учасників бесіди (а трактат написано у формі діалогу між Філологом - Прихильником книжок і Токсофілом - Прихильником лука) наполегливо доводить, що своєю славою й процвітанням англійська нація не в останню чергу завдячує саме цій зброї, і тому кожний свідомий громадянин має визнати за луком та стрілами право вважатися національним символом військової майстерності.

Тема національної самобутності, мотиви апологетики вітчизняних традицій та звичаїв і закладена на експліцитному рівні ідея національної самодостатності, що присутні уже в першому творі гуманіста, знайшли подальший розвиток у його наступному трактаті. Закликаючи англійців використовувати національну мову у всіх без винятку сферах громадського життя, Ешем робить рішучий і надзвичайно важливий крок до остаточного подолання комплексу мовної меншовартості, який внаслідок певних історичних обставин виявився в Англії доволі живучим і значною мірою гальмував процес формування національної літератури, а зрештою, й процес становлення національної свідомості. Як слушно зазначає відомий знавець єлизаветинської культури Дж.Сейнтсбері, допоки не з'явилися таки вчені, як Ешем, котрий наважився написати "про англійські справи англійською мовою для англійців", про формування стилю англійської прози просто не могло бути й мови [2].

Втім, патріотичні настрої "Шкільного вчителя" не обмежуються лише мовною сферою: авторське апелювання до почуття національної гідності доповнюється свідомим акцентуванням уваги на потужності англійської культурної традиції, на життєдайній силі істинної віри (англіканського протестантизму), на невичерпній могутності духу етносу. Часті звернення Ешема до потенційного читача (як-от, "саме тобі, юний громадянине Англії, я хотів би нагадати" або ж "до тебе, шляхетний англійський джентльмене, промовляю я") помітно посилюють патетичність і покликані, вочевидь, стимулювати зростання національних амбіцій та патріотичних настроїв. Показово, що навіть сама логіка ешемової аргументації (а в її основі вбачається така схема: авторська теза - аргументування шляхом зіставлення бінарних опозицій чи критики антитези - прокламаційно-апологетичне резюме) значною мірою сприяє реалізації цієї мети.

Антиподом Англії, уславленої чеснотами прадідів та зміцненої чистотою віри, на сторінках "Шкільного вчителя" постає тогочасна Італія. Славетні традиції великого Риму та духовна спадщина античності, на думку Ешема, спаплюжені аморальністю сучасного італійського суспільства. "Доброчесність (virtue) колись зробила цю країну володаркою й улюбленицею (mistress) усього світу, сьогодні ж порок (vice) перетворив її на рабиню тих, хто колись вважав для себе щастям служити їй. Всі це помічають, самі італійці це визнають, принаймні найкращі та наймудріші з-поміж них… Сьогоднішня Італія - не та Італія, якою її хотілося б бачити" [3].

Великою помилкою вважає автор трактату намагання англійської знаті будь-якою ціною відправити своїх дітей на навчання до Італії. Він не шкодує принизливих метафор, коли мова заходить про таке поширене у тогочасному англійському вищому світі явище, як італоманія. Висміюючи співвітчизників, які, вважаючи недоліки англійського життя надто суттєвими, залишають свою батьківщину та ідуть до Італії, Ешем вельми дотепно резюмує: "Залишаючи Англію мулами та жеребцями, вони повертаються додому свинями й вислюками, бо скрізь, куди не кинеш оком, там [в Італії - Н.Т.] справжнісінькі лиси, чий мозок заповнений підступністю, а подекуди й вовки, у чиїх серцях - хижа жорстокість" [4]. Досить виразно відчувається на сторінках трактату й відлуння релігійного розбрату. Приміром, аналізуючи причини незадовільного стану речей у тогочасному італійському суспільстві, серед головних негативних факторів автор першим називає папізм, а вже потім неправильне виховання, хибний політичний устрій, різноманітні моральні вади, погані манери та дурні вчинки. Застерігаючи співвітчизників від принадних та гріховних тенет італоманії, англійський гуманіст зауважує, що будь-який "італізований англієць" ("Italian Englishman") приречений залишатися в Італії чужинцем і пити з гіркої чаші зневаги й поневірянь: для італійців він завжди буде "сущим дияволом" ("un diabolo inearnato" - натяк на реформаційний курс англійської держави), для своїх же співвітчизників, навіть залишаючись людиною зовні та за манерами, він перетвориться на справжнісінького диявола за суттю [5].

Зазначимо, що, гостро критикуючи аморалізм італійців та постійно вдаючись до зіставлень і порівнянь, Ешем, насамперед, намагається в такий спосіб осмислити стан духовності, культури й освіти у своїй

рідній країні. Поглядом мораліста він прагне зазирнути в кожний найпотаємніший куточок громадського життя, висвітлити наймізерніші зернинки пороку. Так, скажімо, захоплення рицарськими романами трактується ним як перший крок до моральної розбещеності, а застосування фізичних тортур у вихованні дітей та молоді розглядається як суспільне зло, що нівечить душу особистості, викликає стійку відразу до навчання і загрожує помітним падінням морального й інтелектуального рівня суспільства. Втім, провідною засадою ешемового творчого задуму слугує, безсумнівно, не критика, а репрезентація позитивної перспективи - гуманістичної концепції виховання.

В основі педагогічної програми Роджера Ешема глибоке переконання в тому, що майбутнє суспільства залежить від рівня його освіченості та духовності. Тільки поєднання "істинної віри" ("truth in religion"), благочинності у життєвих справах (honesty of living) та правильної системи виховання (right order in learning), вважав він, сприятиме очищенню англійського суспільства від скверни італоманії. Таке поєднання, в свою чергу, визначало інтелектуально-ціннісні засади ешемової візії педагогічної стратегії, яка, на його думку, мала б бути оптимальною для тогочасної Англії: йдеться тут про намагання англійського гуманіста поєднати в межах цілісного комплексу власне культурний компонент виховання з релігійним. Перший компонент передбачав активне засвоєння англійцями надбань класичної культури (вільне володіння давньогрецькою мовою та латиною, глибокі знання текстів античних авторів) та гуманітарну освіту, гуманітарну в тому ж сенсі, що й "humanity studies" в італійських неоплатоників та Т.Еліота. Другий (релігійний) складався з частих закликів автора щодо необхідності спиратися на духовні засади істинної віри та постійного, наскрізного протиставлення Англії як справжнього оплоту християнства та Італії як царини папізму. Отже, гуманістичне захоплення античністю в Ешема аніскільки не суперечить жорстким етичним канонам англіканського протестантизму. Більш того, беручи їх у сукупності та освячуючи високою патетикою патріотизму, він певним чином забарвлює й саму ідею "наслідування древніх", створюючи перший на англійському культурному ґрунті прецедент осмислення арістотелевської категорії "мімесис". Згодом ця категорія стане об'єктом досить жвавих дискусій у лоні єлизаветинської літературної критики (Ф.Сідні, Дж.Паттенхем, Дж.Гасконь, С.Деніель, Т.Кемпіон та ін.).

Закликаючи співвітчизників "вчитися у древніх", Ешем водночас наголошував, що цінний античний досвід слід розглядати виключно з позицій істинної віри, пам'ятаючи про моральні чесноти справжнього християнина. Будь-яка освіченість, на його думку, не спроможна стати справжнім джерелом благочестя, якщо в душі людини бракує істинної віри, стійких і непохитних уявлень про "добро" та "зло". Однією з найсуттєвіших вад, наприклад, він вважав марнославство, яке ставив в один ряд з розбещеністю: "Гомер і Платон, обидва дійшли одного висновку. Якщо людиною опановує марнославство, або ж хтивість породжує сум'яття, наче у свині, то всі знання, вся благонравність вмить забуваються. Невдовзі вона перетворюється на вислюка, нездатного сприймати навчання чи бути порядним. … То ж чому відбувається саме так? Та тому, що коли бажання відвертаються від благості (goodness) і спрямовуються на марнославство, то й розум згодом відвертається від істинних суджень у релігії, філософії чи будь-якій іншій науці та вводиться в оману" [6].

Згідно з загальною лінією аргументації "Шкільного вчителя", навчання - це, насамперед, процес залучення юного розуму до благочестя, моральної чистоти та високих ідеалів. Тому, навчаючи, треба апелювати до тієї божественної іскри, що міститься в душі кожної дитини, а не до почуття страху. Виховання завжди має враховувати як специфічні особливості дитячої психіки, так і той факт (головна теза першої частини ешемового трактату), що мисленнєвий процес може по-різному відбуватися в людей з відмінними типами інтелектуальної діяльності, один з яких Ешем називає "швидким розумом" (quick wit), а другий – "повільним" (hard wit). Ґрунтовно висвітлюючи переваги й слабкі місця кожного з них, педагог пропонує власні рекомендації щодо того, як слід розвивати ті або інші природні здібності та які професії згодом варто обирати, враховуючи особливості інтелектуальної природи індивідуума: "Ті, хто має швидкий розум насолоджуються легким та приємним навчанням, але не здатні просунутися далеко вперед у високих і складних науках. Ось чому вони нерідко стають найдосконалішими з поетів, проте, з них ніколи не виходить наймудріших ораторів: завжди готові до вільних промов, вони не здатні на глибокі роздуми, не можуть дати доброї поради чи написати щось мудре"[7]. Сам автор надає перевагу "повільному розумові". Люди, що ним наділені, не так швидко засвоюють матеріал, не так блискавично вбирають у себе нові ідеї, проте, якраз вони здатні дійти до глибинної сутності будь-якої науки, осягнути істину в усій різноманітності її проявів: вони йдуть до розуміння повільніше, довше, важче, але знання їхні ґрунтовніші та надійніші. Саме їм щастить у житті, вони можуть досягти значних висот у науках, великих почестей у суспільстві - їх визнають на батьківщині та поважають за її межами. Щодо "швидкого розуму", то, навіть визнаючи за ним право вважатися даром Божим, Ешем постійно нагадує про його поверховість, швидкоплинність та несталість.

Цікаво зазначити, що після появи трактату запропонована Ешемом опозиція "швидкого" та "повільного" розумів не тільки стала загальновизнаним концептом педагогічних і світоглядних уявлень єлизаветинців, але й почала, навіть, у суспільній свідомості, а відповідно, й на сторінках художніх та публіцистичних творів, функціонувати на правах аксіоми. Переконливим підтвердженням цього може слугувати роман Джона Лілі - одного з найвидатніших "university wits" – "Евфуес: Анатомія розуму" (1578), який багато

чим завдячує саме “Шкільному вчителеві”. Навіть ім’я головного героя, винесене Лілі в заголовок свого твору, безперечно запозичене з ешемового трактату, де докладно викладено й детально роз’яснено педагогічну теорію Платона, яку той запропонував у VII книзі “Республіки”. До речі, завдяки мистецькій ініціативі Джона Лілі до сфери художнього осмислення було залучено широке коло етико-психологічних, морально-виховних та суспільно-громадянських проблем, поставлених ешемовим трактатом. І під цим оглядом “Шкільний вчитель” без перебільшень може вважатися щедрою скарбницею актуальних ідей, до якої протягом всієї єлизаветинської доби невтомно зверталися й романісти, і памфлетисти, і філософи, і драматурги. Згадаймо, лишень, мудрі настанови сера Джона з Бордо, що відкривають роман Т.Лоджа “Розалінда” (1590), або ідейну концепцію “Гроша мудрості” (1592) Р.Гріна, чи загальний пафос філософського трактату Ф.Бекона “Про стрімкий розвиток наук” (“Advancement of Learning”, 1620).

Відгомін популярності однієї з “ешемових” максим (про користь моральних настанов та класичних авторитетів) відчуваємо і в трагедіях великого Шекспіра. Вельми показовою в цьому сенсі видається, приміром, роль фігури Полонія в “Гамлеті”: драматург вкладає “педантичні” повчання зрілого розуму, що адресовані розумові юному, в уста смішного старця, демонструючи у такий спосіб власне іронічне ставлення до одного з найулюбленіших штампів єлизаветинської літератури. Як зазначає чеський дослідник Я.Горнат, “на фоні трагедії досконалого духу, який розщеплюється та ламається у марних потугах осягнути на певному етапі історичного розвитку те, що пізнанню ще не піддається, полонієві поради Лаерту дуже контрастують та сприймаються майже як мізерні дрібнички” [8].

Проте, для 70-х років XVI століття і філософсько-теоретичне підґрунтя ешемової теорії, і її практичні (дидактико-виховні) рекомендації мали, безперечно, дуже важливе значення - як громадське, так і мистецьке. Запропонований ним ідеал гармонійної особистості, що має поєднувати високу духовність, освіченість, ерудицію, благочестя й шляхетність із зовнішньою привабливістю та фізичною досконалістю (модернізований ренесансними уявленнями платонівський “евфуес”), на довгі роки став об’єктом практичного наслідування для молодих англійців, спричинивши появу специфічного типу героя на теренах єлизаветинської романістики.

Гуманістична апологетика гуманітарної освіти, започаткована в Англії ще Мором та Еразмом і розвинута згодом у трактатах Т.Еліота і перекладі Т.Хобі (“Придворний” Б.Кастільоне), значною мірою сприяла зростанню загального рівня освіченості в країні та формуванню національної аристократії духу. Як відомо, за часів Єлизавети саме блискучі здібності та високий інтелектуально-духовний потенціал відкрили шлях до придворного кола багатьом представникам так званої “буржуазії”. Серед них можна назвати, власне, й самого Р.Ешема, і Дж.Лілі, і Т.Кемпіона і багатьох інших.

В цілому ж значення “Шкільного вчителя” як фактору, що впливав на суспільну свідомість та реальну педагогічну практику і культуру англійського Ренесансу, важко переоцінити. Деякі з методичних порад та дидактичних “секретів” (наприклад, як заохочувати дітей до навчання, яким чином слід виправляти помилки при вивченні іноземних мов і яку схему доцільніше використовувати, вивчаючи лексику, та ін.), думається, не втратили своєї актуальності ще й сьогодні. Ідеологія ешемового трактату, суттєво впливаючи на формування того ідеологічного підґрунтя, на якому стрімко зростала когорта єлизаветинських інтелектуалів, значною мірою сприяла формуванню англійської національної інтелігенції як такої.

Втім, навіть коли розглядати “Шкільного вчителя” лише як явище суто літературне, то й тоді досягнення автора можна назвати якщо не визначними, то, принаймні, вагомими, хоча в аспекті структури та композиції його твір, щоправда, мало чим відрізняється як від еліотових трактатів, так і від популярного в ті часи трактату італійського гуманіста Б.Кастільоне “Придворний” (“Il Cortegiano”, 1528), що був перекладений англійською ешемовим учнем і другом Т.Хобі (1561).

Кожна з двох частин “Шкільного вчителя” має чітко окреслену тему: у першій - розгортається педагогічна програма виховання англійської молоді та накреслюються шляхи й напрямки активізації та покращання самого процесу навчання, у другій - наводяться конкретні практичні поради щодо вивчення латинської мови. Стиль автора лаконічний та ясний, не обтяжений риторичними оздобами чи художніми тропами, хоча, як можна судити з уже наведених вище цитат, тип його аргументації здебільшого метафоричний. На думку Дж.Сейнтсбері, Ешем фактично переклав власний мисленнєвий потік з латини, якою він звик користуватися у повсякденній педагогічній практиці, на англійську мову, і тому загальна структура речень, порядок слів, “звучання” його текстів, по суті, є англійською імітацією латиномовної прози [9]. Як зазначає К.Данн, автор більше дбав про те, аби адекватно висловити власну думку і донести її широкому англійському загалові, ніж про те, аби його слог вражав елегантністю [10]. Водночас, не варто забувати, що Ешем був одним з найперших англомовних прозаїків, і, можливо, саме стилістика “Шкільного вчителя” дозволила нації відчути красу ритмізованих пасажів, змістову багатогранність антитетичного балансу, милозвучну врівноваженість паралелізмів та полісиндетону. Акцентуючи увагу читачів на тому факті, що мова трактату (англійська) обрана цілком свідомо і цілеспрямовано, автор, вочевидь, у такий спосіб намагався привернути увагу співвітчизників до проблеми розробки суто

англійської манери письма. На сторінках "Шкільного вчителя" неодноразово зазначається, що англійською мовою писати значно важче, ніж латинською. Крім того, Ешем весь час старається навести читача на думку, що вивчення античних авторів може стати своєрідною школою прози, або ж, використовуючи новочасну термінологію, - лабораторією структурування думки. Мета запропонованого ним дидактичного прийому подвійного перекладу (латина - англійська - латина) полягає не тільки в тому, щоб сприяти глибшому розумінню змісту латинського оригіналу, але і в тому, щоб удосконалювати власні (англійські) способи репрезентації думок. Думається, мали рацію перші дослідники єлизаветинської прози Т.Секкомб та Т.Аллен, коли, майже століття тому, висловили припущення, що саме в трактатах Ешема вперше з'явилась ідея "стилю" англійської прози, аби згодом жваво обговорюватися англійською мовою [11]. Літературно-критичні твори єлизаветинців Т.Вільсона, Дж.Паттенхема, Ф.Сідні свідчать, що проблеми стилю, як, до речі, й англійського віршованого розміру та римування, дійсно згодом стали одними з центральних об'єктів осмислення, обговорення і навіть полеміки (М.Драйтон - Т.Кемпіон).

Жанрова природа "Шкільного вчителя" з огляду на попередні зразки трактатної прози може бути визнана до певної міри оригінальною. До лінеарного розгортання концептуальної ідеї, що, як і в Еліота, презентується у вигляді авторських розмірковувань, підкріплених посиланнями на авторитети, додаються, з одного боку, спонтанність асоціативного ряду, яка може вважатися зародком есеїстичності, а з іншого - елементи розповідальності й описовості, навіть, своєрідної сюжетності.

Показово, що у "Передмові до читача" Р.Ешем вважає за потрібне спочатку детально змалювати ті умови, в яких, власне, народжувалася сама ідея написання трактату, а вже потім обґрунтовує важливість, своєчасність та соціальну вагомість своєї праці. Отже, розпочинається твір неквапною розповіддю про те, як одного зимового вечора 1563 року у Віндзорському палаці під час вечері зібралася шляхетна компанія високоповажних осіб і в присутності Її Величності Королеви жваво обговорювала проблеми виховання англійської молоді. Тема бесіди була підказана самим життям, тобто реальною подією: йдучи на цю вечерю, секретар Єлизавети Вільям Сесіль побачив, як учні Ітонського коледжу тікали з занять, боючись вчительських різок та фізичних покарань. Цей інцидент змусив державного мужа глибоко замислитися над станом справ у системі освіти і підказав тему застольної бесіди. Того вечора було висловлено декілька точок зору, але товариство не дійшло згоди стосовно того, чи варто взагалі застосовувати фізичні методи впливу таких осіб, як сір Дж.Месон, сір Хеддон та сір В.Пітер, котрі вважали найкращими педагогами тих, хто нещадно лупцював своїх вихованців. Проте, секретар королеви делікатно натякнув Ешемові, що в такому поважному товаристві йому належить більше слухати інших, ніж висловлювати власні думки. Після закінчення вечері до ешемової кімнати зайшов скарбничий Її Величності сір Річард Саквіль, котрий під час дебатів здебільшого відмовчувався. Висловивши щире захоплення ідеями Ешема, він зробив йому ряд цікавих зауважень педагогічного характеру та запропонував заради Англії викласти свою педагогічну теорію на сторінках трактату.

До тієї славнозвісної вечері, так живо й легко змальованої у "Передмові", з основного трактатного полотна тягнеться декілька ланцюжків: концептуальні положення, обстоювані Ешемом, інколи виявляються безпосередніми відповідями тим його опонентам, що були присутні того вечора у Віндзорі. Важливо також відзначити велику кількість екземпліцитних моментів, які використовуються автором з метою посилення переконливості своєї аргументації: аби додатково ще й проілюструвати ту або іншу власну тезу, яка вже на всякі лади висвітлювалась ним раніше й аргументувалась з використанням риторики та посилань на авторитетів античності чи Святе Письмо, гуманіст пропонує увазі читачів своєрідний вставний епізод – міні-історію. Такі міні-історії, як правило, мали біографічний характер, а їх учасниками нерідко виявлялися відомі історичні особи. Цікавим зразком подібного вставного епізоду є, наприклад, розповідь Ешема про те, як він гостював у замку кузини Едварда VI благородної леді Джейн Грей. Ця дама відзначалася надзвичайною ерудицією, шляхетністю та благочинністю. Вражений її освіченістю, Ешем зацікавився, яким чином їй, жінці, вдалося випередити багатьох чоловіків у царині науки. Тоді вона й розповіла історію свого дитинства. Батьки Джейн були навдивовижу суворими і владними, і тільки вчитель, містер Елмер, що ставився до дівчинки з великою повагою та любов'ю, був єдиною розрадою її дитинства. Світ науки, куди Елмер ввів маленьку Джейн, був справжньою казкою у порівнянні з тим пеклом, яким здавалося їй навчання до появи саме цього педагога. Тобто, устами своєї "героїні" Ешем ще раз проголошує тезу про гуманістичні засади виховного процесу, акцентує увагу читачів на тому, що у вихованні дитини любов'ю, ласкою і повагою можна досягти значно більшого, ніж тортурами, різками, надмірною суворістю та ін.

Отже, і такі епізоди з розповідально-прецедентальним, майже сюжетним ядром та інтимізуюча тональність частих апеляцій до власного життєвого досвіду (на зразок, "коли я був…", "одного разу мені довелося…") значно розширюють жанровий простір ешемового твору, відкриваючи цікаві перспективи для подальшого розвитку жанрової моделі трактату як такої. Амальгамність трактатного начала, що вимальовується в нечітких контурах педагогічних роздумів великого англійського гуманіста, згодом у доволі цікавий спосіб проявиться в єлизаветинському романі. Її естетичні можливості будуть помітно оновлені стихією художнього вимислу і, вправлена в жорстку канву романічно-романної (romance/novel)

сюжетності, вона засяє новими барвами на сторінках прозових творів Дж.Лілі, Т.Лоджа та Р.Гріна. Якісна трансформація аналітичного компоненту цієї амальгами, посилення уваги до процесу розгортання думки, до стихії мисленнєвого акту як такого призведуть згодом до появи в лоні пізньоренесансної англійської культури такого самобутнього літературного жанру, як есе (Ф.Бекон, Р.Бертон), якому в історії цієї національної літератури буде уготоване велике майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Saintsbury G*. A history of Elizabethan Literature. – N.Y.: Russell & Russell, 1970. – P.30.
2. Ibid. – P.31.
3. *Asham R.* The schoolmaster.// Renaissance England. Poetry & Prose from the Reformation to the Restoration. Ed. by *Roy Lamson & Hallett Smith*. – N.Y.: W.W. Norton & Company INC, 1956. – P.103-113.
4. Ibid. – P.106.
5. Ibid.
6. Ibid. – P.105.
7. Ibid. – P.89.
8. *Hornát J.* Renesančni Próza. – Praha, 1970. – S.48.
9. *Saintsbury G.* Op.cit. – P. 32.
10. *Dunn C.* The literature of Shakespeare's England. – Lnd., 1937. – P.181.
11. *Seccomb T., Allen T.W*. The Age of Shakespeare. – Lnd., 1903. – P. 96.